

GUZSIK TAMÁS: SZAKRÁLIS ÉPÍTÉSZETI TEREK FUNKCIÓELEMLÉZÉSE

(Budapesti Műszaki Egyetem Építészettörténeti és Elméleti Intézet, Bp. 1988. 1-111.)

Turistaként vagy vendégként bejárt idegen városok emlékképét talán a templomok határozzák meg a legjobban. Lehet ilyenkor egykedvűen legyinteni és cinikusan kijelenteni, hogy egyformák, hogy templom és templom között nincs különbség. Ez feltehetőleg nem így van, „hiszen még az építészetben valamennyire tájékozott ember is értetlenül áll e sokféleség előtt.” (1;2. o.) Az emberek többsége (hazánkban) csak a gyönyörködést éli meg a templomokban és a kisebbség az, aki a benne folyó életet és liturgiát is. (liturgia = létiön + ergón; közjóra irányuló munka, valamely vallás szertartásrendje.) Guzsik Tamás munkája szerencsésen ötvözi a két élményt és közelebb visz ahhoz, hogy értő szemmel nézzünk a templomokra.

A templom nem volt mindig nyitva a hívek számára (pl. az ókori Rómában), hanem a szentség helye volt, ahová a beavatottakon kívül másnak tilos volt a belépés. Igazán pontosan fogalmazva ezek nem templomok, hanem szentélyek voltak, egy-két szoborral, kincstárral. Laikusként ebben láthatnánk az őseredetet, hiszen a görögöknek, a rómaiaknak voltak már szentélyeik, templomaik. Ezek, bár logikus lenne, sajnos „sem funkcionális sem térszerkezeti szempontból nem tekinthetők a keresztény szakrális épületek előképeinek.” (1;16. o.)

Minden keresztény liturgia alapmotívuma az Utolsó Vacsora, amelynek megismérlése nem más, mint a Jézusra való emlékezés (I.Kor.11;23-25.). Ez az esemény határozza meg leginkább egy-egy épület belső elrendezését. A Bibliában pontos leírása adatik egy templomnak, azé, amelyet Salamon épített (Kir.I.6;1-37.), de ez nem vált mintává a későbbiekre nézve, hanem mindenhol a helyi szokások és az egyes liturgia-értelmezések alakították ki a belső tereket. Ezek a tényezők kerülnek bemutatásra az első kötet első részében (7-20. o.), kiemelve a fontosabb elágazási pontokat, mind építészeti, mind a szertartásbeli különbségek terén. A konkrét liturgiai terek elemzése a keleti liturgiák tárgyalásával kezdődik (21-50. o.). Mindez a keleti sokszínűség jegyében történik, részletesen tárgyalva a bizánci, a szír, az örmény, a kopt, az etióp és az észak-afrikai liturgiákat és az azokat magukba foglaló tereket.

A meglehetősen különböző népeket nemcsak a liturgiák színessége kapcsolja egybe; még meglehetősen hosszadalmas voltak sem a megfelelő kapocs.* „A szent cselekmények és a titok szokása, valamint az elfüggönyözés valamennyi keleti liturgiában közös.” (1;23. o.) Ez a bizonyos titokzatosság valójában csak az Átváltozásra korlátozódik. A hívő a mise részese, hiszen érti a pap imáit, könyörgéseit és ő maga is énekes a szertartásnak. A keleti kereszténységben is létezik a világi papság mellett a szerzetesi társadalom. Az első füzet végső szakasza tárgyalja a keleti szerzetesi liturgiákat és azok építészeti tereit (1;51-58. o.). Jól érzékelteti a különbséget a keleti és a nyugati világ szerzetesrendjei között. Keleten „a kolostorok fokozatosan az ott álló templom (vagy zárandokhely) kiszolgálását és folyamatos liturgiáját biztosító intézmények lettek.” (1;52. o.)**. Így a nagyobb számban jelenlévő klerikusok befogadására jelentősen módosult a belső tér mind a négy felsorolt rendnél.

Ezen utolsó részben található egy kitétel, amely szerint „maga az etióp egyház az alexandriai patriarchátus filiája, függvénye volt, és az ma is.” Ez a filiális kapcsolat

* „... a hívők mankót vittek magukkal, hogy erre támaszkodjanak” (338. o.) H. v. Glasenapp: Az öt világvallás Gondolat, Bp. 1987.

** A nyugati egyházakra vonatkozóan lásd legújabbban: R. W. Southern: A nyugati társadalom és egyház a középkorban Gondolat, Bp. 1987.

1959-ben megszűnt, az etióp abuna kinevezésének jogát az alexandriai pátriarka végleg elvesztette.*

A segédlet- és ábragyűjtemény második kötete tárgyalja a nyugati középkori liturgiákat kialakulásuktól egészen a reformációig. Ebben a részben már időrendi felosztással találkozunk, mivel Európa nyugati területén viszonylag egységes liturgiai irányvonal volt az uralkodó. A róma városi liturgia meghatározó alap, amely egy-két keleti vonással bővül. A fontos tényező a monasztikus rendek (főleg a bencések), és azok térítő munkája. Itt jelentkezik a nyugati rendek szervező tevékenysége, valamint itt jelenik meg a markáns különbség a keleti és nyugati liturgiák között „a függöny képletes és tényleges elhúzásával.” (11; 8. o.)

Az ezredforduló körül igen jelentős változások állnak be a liturgiában. Az ostya (particula) megjelenése, a bencés térítő munka lezárulása, a zarándoklatok megindulása, a ciszterek megjelenése mind olyan tényező, amely a templomok belső képében jelentős változást hoz (pl. a sekrestye, a szentségőrző-kápolna megjelenése, a papi kórus megnövekedett tere) a templomépítés szempontjából. Ezekre tér ki részletesen a második rész (23-47. o.)

A befejező traktus a gótika liturgiai és építészeti vonatkozásait tárgyalja. Ebben az időben jelennek meg a koldulórendek vagy városi szerzetesrendek, amelyek szintén leteszik névjegyüket a templomépítésben, meghatározva mind a templomok, mind a városok arculatát.** Részletesen kitér a szerző az új misefajtákra, az oltáriszentség körül bekövetkezett változásokra. A több oltár megjelenése, a nagyobb számú hallgatóság új problémát állított az építők elé. Mindezek megoldása és végső kifejelete a katedrálisok megjelenése, amelyek igazán újat nem hoztak, de „a hallgatóság teljesen elszakadt a liturgiától, és a részvétel helyett csak a félelemmel telt alázat maradt.” (11;53. o.)

A hitújítás közelebb hozta egymáshoz a híveket és az egyházat. Luther, Kálvin, Zwingli tanai a mérföldkövei ennek a közeledésnek. A két nagy protestáns felekezet (evang., ref.) liturgiája a harmadik kötet első fejezetének témája (3-25. o.), amely Krahlig János munkája. Az igen részletes egyház- és liturgiátörténet mellett érdekes magyar és külföldi példák kerülnek színre. Logikusan következik a hitújítás után Róma válasza (26-55. o.). Ezt a választ a Tridenti Zsinat hozta meg. Liturgiai vonatkozású határozatai 1570-ben láttak napvilágot Ordo missae Romanum címen. Ezeket a reformokat a jezsuiták hajtották végre, így nem meglepő az ábragyűjteményben szereplő sok jezsuita és ú.n. jezsuita típusú templom szerepeltetése citátumként. Bár a Tridentinum határozatai 1962 októberéig érvényben maradtak, de a II. Vatikáni zsinatot megelőző újítási törekvéseket tárgyaló részt (49-55. o.) szerencsésebb lett volna a füzet harmadik egységébe illeszteni. A zsinatot és következményeit taglaló rész így lett volna kerek egész. Ez az a zsinat, amely megteremtette a világ felé minden tekintetben nyitott egyházat, megszüntette a valós és nyelvi korlátokat, valamint határozatai lehetővé tették, hogy megépüljenek azok a modern templomok Révfülöpon, Balatonfenyvesen, amelyek joggal kiváltják minden hívő és laikus kíváncsiságát.

Guzsik Tamás jegyzetét haszonnal forgathatja bárki, akit érdekel az egyház-, és a művelődéstörténet.

1988. Conceptio Mariae.

DÁVID TAMÁS

*Erre vonatkozóan: Zsigovics Edit: Az etióp változások és az etióp egyház. Világosság 1976/1.

**Magyarországi vonatkozásait lásd: Fügedi Erik: Koldulórendek és városfejlődés in: Kolduló barátok, polgárok, nemesek Magvető, Bp. 1981.